

Відгук

офіційного опонента на дисертацію Шевченко Ольги Валеріївни на тему «Стратегічне регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України», подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

Актуальність обраної теми дослідження та її зв'язок з науковими програмами.

У сфері соціально-економічного буття України проблематика диспропорцій розвитку регіонів належить до числа тих аспектів суспільної реальності, які яскраво відображають здатність різних інституцій впливати на економічну діяльність та добробут населення. Нерівномірність розвитку регіонів є об'єктивно зумовленим і постійним чинником суспільства, який власне забезпечує рух ресурсів між регіонами, однак глибина і динаміка диспропорцій можуть нести загрози цілісності і стабільності соціально-економічного розвитку країни, провокуючи появу нових депресивних територій, зон господарської занедбаності та невикористання продуктивного потенціалу, зубожіння населення, інтенсифікацію міграційних процесів. Здатність впливати на диспропорційність соціально-економічного розвитку регіонів характеризує спроможність органів державної влади, місцевого самоврядування та виробничого сектору забезпечувати потрібні соціально-економічні структурні пропорції, що уможлиблюють єдність економічної та соціальної сфери, поступовий розвиток і непогіршення умов життєдіяльності. І серед інституцій суспільства, які можуть упереджувати поглиблення диспропорцій розвитку регіонів, вагома роль належить державним – за рахунок впливу на сукупний попит та інвестиційну діяльність можливо забезпечувати пропорційність розвитку економік окремих регіонів. Це доведено практикою господарювання різних країн і має теоретичне підґрунтя у кейнсіанській та посткейнсіанській теоріях. Акцентування уваги на важелях прямого чи опосередкованого регулювання при розробці політики розвитку регіонів здатне забезпечити формування стійкої системи суспільного відтворення, у якій диспропорційність розвитку регіонів не виглядає постійною невирішеною загрозою. У цьому контексті подана на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук дисертація Шевченко О. В. є суттєвим теоретичним внеском у розробку системи регулювання,

причому на засадах пошуку стратегічного виміру регулювання, такої властивості соціально-економічного розвитку регіонів, як диспропорційність. А практичний внесок отриманих висновків полягає у закладеному в них потенціалі стати реальними інструментами реалізації регіональної політики в Україні.

Актуальність дисертаційної роботи засвідчена її зв'язком із науково-дослідними роботами Національного інституту стратегічних досліджень – науково-теоретичні та практичні результати дослідження використано у наступних науково-дослідних роботах: «Пріоритети реформування державної регіональної політики» (№ держреєстрації 0115U003113), «Управлінські та економічні механізми реформування регіональної політики в умовах анексії та тимчасової окупації частини території країни» (№ держреєстрації 0116U001480), «Механізми активізації соціально-економічного розвитку регіонів та громад в умовах децентралізації управління» (№ держреєстрації 0117U004183), «Розвиток регіонів і громад в умовах децентралізації управління» (№ держреєстрації 0118U003515), «Чинники стабілізації соціально-економічного розвитку регіонів та громад України» (№ держреєстрації 0119U001037), «Забезпечення конкурентоспроможності регіонів та громад при зміні територіальної організації влади» (№ держреєстрації 0120U000262). У межах цих науково-дослідних робіт здобувачем розкрито сутність диспропорцій розвитку регіонів та динаміку їх показників в Україні, визначено вплив диспропорційності на загальноекономічну ситуацію в країні, сформовано моделі і сценарії стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України.

Вищевказане дає підстави визнати тему дисертаційної роботи О. В. Шевченко актуальною у теоретичному та практичному сенсах.

Ступінь обґрунтованості та достовірності положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дисертація Шевченко О. В. є цілісним науковим дослідженням стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів. Відповідно до визначеної мети і поставлених завдань сформована і дотримана логіка дослідження: ґрунтовна характеристика понять, пов'язаних із диспропорційністю та її регулюванням, дозволила автору сформулювати власне бачення проблематики та причини диспропорцій; запропоноване міцне методологічне підґрунтя до розробки системи регулювання

диспропорцій стало доцільним при пошуку способів вирішення проблем, спричинених диспропорціями розвитку регіонів; відібрані показники диспропорцій уможливили окреслення багатьох аспектів диспропорційності та їхній всебічний розгляд; підібраний інструментарій оцінювання та інтерпретації показників диспропорцій розвитку регіонів забезпечив неупередженість проведених досліджень і достовірність отриманих результатів щодо рівнів і глибини диспропорцій в Україні; а застосування новітніх економетричних методів моделювання показників та явищ сприяло розробці сценаріїв регулювання диспропорцій розвитку регіонів.

Аналізування змісту дисертації, рівно як і автореферату дисертації, засвідчує взаємозв'язок сформульованої теми, об'єкту і предмету дослідження, поставленої мети та завдань щодо її досягнення й обраних методів дослідження. Стратегічне регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів подане як системні тривалі дії інституцій суспільства щодо диспропорційності розвитку регіонів на основі опрацьованих схем, методів та форм такого впливу, що дозволяє обґрунтувати практичні висновки і рекомендації стратегічного регулювання диспропорцій розвитку регіонів.

Подані й обґрунтовані в роботі запропоновані автором теоретичні положення щодо аналізу диспропорцій та системи їх регулювання – наприклад, необхідність застосування підходів децентралізації влади, Парето-ефективності та оптимальності П. Самуельсона, випереджаючих та наздоганяючих стратегій регулювання диспропорцій розвитку регіонів, моделей регулювання диспропорцій розвитку регіонів – базуються на ретельному вивченні історії державного регулювання загалом та регулювання соціально-економічної сфери регіонів зокрема, також напрацьованого досвіду регулювання диспропорцій в багатьох країнах із різними рівнями та історією розвитку, авторських розробках щодо доцільності та можливостей регулювання диспропорцій.

Достовірність результатів дослідження підтверджується всебічним аналізом широкого кола наукових та аналітичних джерел України та зарубіжжя за тривалий період. Теоретичні висновки спираються на аналіз статистики соціально-економічних показників розвитку регіонів України, що дозволяє оцінити поточну ситуацію з диспропорційністю в регіональному розрізі і обрахувати прогнозні дані показників диспропорцій розвитку регіонів в Україні.

Отримані практичні результати використано у роботі науково-дослідних установ, закладів вищої освіти, громадських організацій та місцевих органів виконавчої влади, що підтверджено довідками з Тернопільського національного економічного університету МОН України, Національного інституту стратегічних досліджень, Київського національного університету технологій та дизайну МОН України, Національної академії державного управління при Президентові України, Міжнародного інституту бізнесу та дипломатії, Запорізької обласної державної адміністрації.

З огляду на вказане, глибина розкриття обраного предмету, обґрунтування і висвітлення наукової проблеми, формування концептуальних засад і теоретичних викладок, застосування широкого кола наукових методів дослідження, вивіреність практичних рекомендацій свідчать про належну достовірність основних положень дисертаційної роботи Шевченко О. В.

Наукова новизна результатів дослідження.

У дисертації вперше запропоновано через характеристику позитивних рис диспропорційності у розвитку регіонів сформулювати науково-методологічне підґрунтя використання конструктивного потенціалу, що його містять диспропорції розвитку регіонів, на основі розробки системи їх стратегічного регулювання (підрозділи 1.1 (с. 42–47), 1.2 (с. 67–81), 4.3 (с. 351–353)). Це було реалізовано через авторський синергетично-діяльнісний підхід до регулювання диспропорцій розвитку регіонів для забезпечення раціональних змін соціально-економічної сфери регіонів (підрозділи 2.3 (с. 168–174, 179–180), 3.1 (с. 188), 4.3 (с. 353–357), 5.2 (с. 380–382)), а в теоретичному сенсі дозволило перейти до парадигми ефективного використання диспропорцій, базованому на їх регулюванні у стратегічному вимірі. Вперше обраховано фактори найбільшого позитивного і негативного впливу на диспропорції – каталізатори й уповільнювачі диспропорцій розвитку регіонів, що у практичній площині даватиме змогу зосереджувати управлінський вплив на суттєвих моментах, що поглиблюють диспропорції, і не враховувати вплив інших (підрозділи 4.1 (с. 303–311, 317–326), та на основі методу нечіткої логіки й алгоритму Мамдані за допомогою правил нечіткого логічного виводу виявити регіони з допустимим, регульованим та катастрофічним рівнями диспропорцій (4.2 (с. 329–343, 349–351)). Дослідником вперше застосовано когнітивно-імітаційне моделювання до показу динаміки стратегічного регулювання диспропорцій, що сприяло

розробці сценаріїв регулювання диспропорцій для кожного регіону відповідно до рівня диспропорційності у ньому (підрозділ 5.1, с. 372–379, 382–408).

Дослідником розкрито концепцію стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів, яка базується на гіпотезі щодо використання позитивних рис диспропорцій, виробленні інструментарію їх регулювання, опрацюванні заходів із використання диспропорцій. Концепція стала підґрунтям для цілісної системи регулювання диспропорцій, методологічних засада такого регулювання, його принципів, методів та функцій (підрозділи 2.1 (с. 127–146), 2.2 (с. 148–152, 164–167), 2.3 (с. 167–173, 178–181)). Зміна підходів до підбору понятійно-категоріального апарату на основі акцентування уваги на необхідності не подолання, а використання диспропорцій, дозволила автору сформулювати власне визначення стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів як цілеспрямованого впливу на розміри диспропорцій для їх оцінювання та на цій базі – проведення якісних структурних перетворень (підрозділ 1.2 (с. 73, 79–81)). Науково-методичний інструментарій оцінювання диспропорцій розвитку регіонів було розвинуто через включення до нього логічної схеми визначення диспропорцій розвитку регіонів, дослідження їх динаміки, виявлення причин диспропорцій розвитку регіонів та виявлення міжрегіональних диспропорцій (підрозділи 1.1 (с. 51–54), 3.2 (с. 232–234, 242–262)). На основі доведення необхідності в оцінці ефективності регулювання диспропорцій удосконалено аналітико-методичний інструментарій такого оцінювання, що відповідно до сучасних трендів державного регулювання є поєднанням прямих та непрямих методів регулювання соціально-економічних процесів та явищ, і дозволило сформулювати адаптивну модель регулювання диспропорцій та сценарії регулювання – базовий і помірний, посиленого та шокового впливу (підрозділи 3.1 (с. 164–182, 188–206, 209–211), 4.3 (с. 356–364), 5.2 (с. 294–408)). Автором покращено механізм стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку на основі зміни підходів до виявлення та оцінювання диспропорцій на базі синергетично-діяльнісного підходу і розробки комплексної системи сценарного моделювання динаміки диспропорцій, що робить можливим вчасне реагування на загрози виникнення катастрофічного рівня диспропорцій, розробку заходів щодо врахування постійних чинників поглиблення диспропорцій – зокрема, депресивність територій (підрозділи 5.2 (с. 379–383), 5.3 (с. 412–430)).

Здобувач у роботі значно розвинув наукові основи групування теорій державного регулювання відносно до регулювання диспропорцій – такими основами стали ступінь державного регулювання, ринкового саморегулювання та чинник технологічних змін, базуючись на яких було сформовано підходи до використання директивних, індирективних, регулятивних та індикативних методів регулювання диспропорцій розвитку регіонів і засади формування сценаріїв регулювання диспропорцій розвитку регіонів (підрозділ 1.3 (с. 85–95)). У розвиток ідей щодо виявлення причин та прогнозування динаміки диспропорцій розвитку регіонів перелік критеріїв визначення диспропорцій розвитку регіонів було доповнено критеріями сприйняття управлінського впливу, просторового виміру можливостей коригування розмірів диспропорцій, впливу на якість розвитку та ризику соціально-економічної стабільності, походження, способів вияву, впливу на соціально-економічну структуру регіону та країни, що стало підставою для формування різних стратегій регулювання – скорочення, утримання на визначеному рівні, згладжування і оптимального використання диспропорцій розвитку регіонів (підрозділи 1.2 (с. 71–77), 4.3 (с. 356–361)). Науково-практичні підходи до просторово-динамічного оцінювання кластерних угруповань регіонів, сформованих за сферами життєдіяльності, було підсилено за рахунок проведення оцінювання показників диспропорцій розвитку регіонів у просторі та часі економетричними методами кластерного, дискримінантного та дисперсійного аналізу, що сприяло виявленню індикаторів диспропорцій за сферами розвитку, встановленню перевищення рівнів диспропорцій за окремими показниками, ранжуванню регіонів відповідно до глибини диспропорцій; це дозволило конкретизувати сценарії зі стратегічного регулювання диспропорцій розвитку для кожного регіону (підрозділ 3.3 (с. 263–291)).

Ідентичність автореферату та основних положень дисертації. Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації. Дисертація і автореферат відповідають основним вимогам щодо дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка.

Повнота викладу основних наукових результатів дисертації в опублікованих працях та практичне значення отриманих результатів.

Основні положення, висновки і результати дослідження опубліковано у 68 працях обсягом 68,51 д.а., де особисто автору належать 47,90 д.а., у тому числі одній одноосібній монографії обсягом 18,7 д.а., семи колективних монографіях, 34 наукових статтях (з них 30 одноосібних і в т. ч. у 20 – у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз), 26 матеріалах науково-практичних конференцій. Перелік опублікованих праць наведено в дисертації та в авторефераті. Кількість, якість та обсяг друкованих праць відповідають вимогам, встановленим Міністерством освіти і науки України, та відображають зміст дисертації.

Висновки, отримані у ході дослідження, мають теоретичну і практичну цінність, можуть стати у пригоді при розробленні механізмів та інструментів державної регіональної політики при виробленні системи стратегічного регулювання диспропорцій, розробленні стратегій розвитку регіонів і означенні напрямків структурних трансформацій соціально-економічної сфери регіонів.

Оцінка стилю дисертації, її оформлення, відповідності визначеній спеціальності, відповідність змісту і оформлення автореферату вимогам МОН України. Зміст, структура та логіка викладу дисертаційної роботи Шевченко О. В. «Стратегічне регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України» відповідають вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. Стиль викладення та наукова термінологія відповідають встановленим у науковій спільноті стандартам; оформлення дисертації проведено у відповідності до вимог МОН України. Наукові здобутки, викладені у дисертації Шевченко О. В. на тему «Роль держави у трансформації економіки регіонів» на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук, яка була захищена у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка у 2002 році за спеціальністю 08.01.01 – економічна теорія, у дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук здобувачкою не використовувалися. Зміст автореферату відображає основні положення дисертації, оформлення дисертації відповідає встановленим вимогам МОН України.

Зауваження та дискусійні положення дисертації.

У роботі є дискусійні положення та недостатньою мірою обґрунтовані твердження.

1. У розділі 1 «Теоретичні засади стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів», підрозділ 1.1. «Еволюція теоретичних засад формування і аналізу поняття «диспропорції розвитку регіонів»» автором широко представлено теоретичні підходи до аналізу відмінностей розвитку регіонів (с. 44–54) та запропоновано вживання поняття диспропорцій розвитку регіонів (с. 62–63) на основі характеристики різних тлумачень поняття відмінності у розвитку регіонів і формування власного бачення процесу поширення диспропорцій. Відповідно до означеної мети дослідження, доцільно було б більш ґрунтовно роз'яснити важливість вживання поняття «диспропорції розвитку регіонів» саме у контексті обґрунтування стратегії регулювання такого роду відмінності у розвитку регіонів, що надало б більшої виваженості вибору й обґрунтуванню для цього дослідження, а саме щодо поняття диспропорції розвитку регіонів.

2. У розділі 2 «Методологічні основи стратегічного регулювання диспропорцій розвитку соціально-економічної сфери регіонів» дослідником надано ґрунтовний виклад методології, на якій будується система стратегічного регулювання диспропорцій розвитку регіонів, запропоновано авторську характеристику принципів (с. 132–146), методів (с. 147–152) та функцій стратегічного регулювання диспропорцій (с. 163–167). Відмітимо, що принципи, методи та функції регулювання у тривалому і цілеспрямованому вимірі можуть змінюватися так само, як може змінюватися і їхня роль у впливі на диспропорції розвитку регіонів. Тому до зауважень слід віднести те, що у роботі слабо спостерігається виклад підходів до взаємної ув'язки цих складників методології дослідження, а саме регулювання диспропорцій (принципів, методів та функцій) у контексті забезпечення стратегічного виміру такого напрямку державної регіональної політики.

3. У розділі 2 «Методологічні основи стратегічного регулювання диспропорцій розвитку соціально-економічної сфери регіонів», підрозділі 2.1. «Наукові засади формування концепції стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів» автором запропоновано будувати систему стратегічного регулювання диспропорцій розвитку регіонів на основі кейнсіанської та посткейнсіанської теорії (с. 129–132), що є логічним продовженням і втіленням підходу до необхідності

забезпечення значної ролі органів державної влади у державній регіональній політиці, показано узгодженість інтересів державного управління, місцевого самоврядування, ринкового саморегулювання (с.120–131) у здійсненні впливу на диспропорції розвитку регіонів. Варто було б посилити обґрунтування концептуальних та теоретичних положень теорій державного регулювання, на яких будуються представлені пропозиції до регулювання диспропорцій у поточний період розвитку України, що додало б наукової ваги розробкам автора.

4. У розділі 3 «Оцінювання диспропорцій економічного та соціального розвитку регіонів в Україні» здобувачем подано характеристику диспропорцій розвитку регіонів України (с. 201–209, 228–229), доведено доцільність аналізу показників соціально-економічної сфери, які мають значний вплив на диспропорції в інших показниках (с. 242–262). Робота значно б виграла, якби у ній було б продемонстровано практику інших країн в оцінюванні диспропорцій розвитку регіонів і показано можливості трансляції такого досвіду на умови регіонів України та складену систему реалізації державної регіональної політики.

5. У розділі 4 «Методичне забезпечення стратегічного регулювання диспропорцій розвитку регіонів в Україні» автором розроблено підхід до аналізу та інтерпретації диспропорцій розвитку регіонів (с. 328–330), що базується на теорії чітких множин і забезпечив достовірність отриманих розрахунків та неупередженість теоретичних висновків і практичних рекомендацій, розроблених на їх основі, щодо демонстрації зв'язку між факторами впливу на диспропорції (каталізатори та уповільнювачі), рівнями диспропорцій розвитку регіонів та інтегральним рівнем соціально-економічного розвитку регіону (с. 333–343), і регіони згруповано відповідно до рівня диспропорцій (допустимий, регульований, катастрофічний) (с. 349–351). Доцільно було б показати, які чинники можуть призвести до покращення ситуації з диспропорційністю у регіоні, можливостях зміни його групи, чи взагалі можливе у перспективі зникнення існування катастрофічного рівня диспропорцій.

6. У розділі 5 «Концептуальні засади стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України» дослідником подано механізм стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів (с. 379–382), у дії якого значну роль відіграють сценарії регулювання диспропорцій розвитку регіонів (с. 382–404) залежно від характеру впливу (базовий, а також помірний,

посиленого і шокового впливу) і залежно від сфер розвитку (соціально-економічна, виробнича, зовнішньоекономічна і т.п.). Водночас, залишилось нероз'ясненим, чи можливо поєднати ці типи сценаріїв відносно до кожного регіону і як це можливо відобразити у нормативно-правових документах із розвитку регіонів України.

7. У розділі 5 «Концептуальні засади стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України» автором запропоновано низку практичних рекомендацій щодо регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів (с. 414–422, 425–431). Робота значно б виграла, якби у ній було подано конкретні пропозиції щодо потенційної ролі інформаційних ресурсів у діагностиці диспропорцій розвитку регіонів та розробці інструментів впливу на такі диспропорції.

Зазначені дискусійні положення не применшують значної науково-практичної цінності дисертації і можуть стати предметом подальших розробок.

Відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів».

Дисертація Шевченко О. В. «Стратегічне регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України» є завершеною та самостійною науковою працею, виконаною на актуальну тему, містить отримані автором нові науково обґрунтовані результати у сфері регіональної економіки, що в сукупності вирішують важливу наукову проблему – обґрунтування концептуальних і теоретико-методологічних положень, розроблення методичного інструментарію та практичних рекомендацій щодо стратегічного регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів задля надання врегульованості диспропорціям розвитку регіонів і забезпечення структурних зрушень соціально-економічної сфери регіонів. Автореферат відображає основні положення дисертації та відповідає встановленим вимогам щодо оформлення. Тема та зміст дисертації відповідають паспорту спеціальності 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. Обґрунтованість наукових положень дисертації, структура роботи, стиль викладення матеріалу, повнота її відображення в публікаціях здобувача, практичне впровадження, апробація результатів дослідження відповідають встановленим вимогам.

Дисертаційна робота Шевченко О. В. на тему «Стратегічне регулювання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів

України» виконана на високому науково-теоретичному і методологічному рівнях, відповідає пунктам 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року зі змінами і доповненнями, а її автор, Шевченко Ольга Валеріївна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка.

Офіційний опонент:

Доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економічної теорії
та економічної кібернетики Національного
університету «Полтавська політехніка імені
Юрія Кондратюка» МОН України

Дубіщев В.П.

Проректор з наукової та міжнародної
роботи Національного університету
«Полтавська політехніка імені
Юрія Кондратюка» МОН України

Сівіцька С.П.